

Emoties en ratio

door Joke van Saane De auteur is hoogleraar Zingeving en leiderschap aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Zij belicht in deze rubriek maatschappelijke verschijnselen door er net wat anders tegen aan te kijken.

Dat we leven in verwarrende tijden is wellicht het understatement van het jaar. Toch zijn mensen enorm stellig in hun meningen over het overheidsbeleid, over vaccineren, over mensen die andere opvattingen hebben, over medisch-technisch complexe zaken en over grote en meerduidige fenomenen als wetenschap en religie. Voortdurend krijgen mensen het podium om als leek hun opinie te ventileren. Dat er vervolgens ook nog naar al die meningen geluisterd en gekeken wordt, zegt iets over de verwarring die mensen ervaren. Krampachtig zoekt men naar zekerheid en voorspelbaarheid. Iedereen die dat kan bieden wordt warm onthaald.

Vanuit de wetenschap en de politiek wordt hier soms met ongeloof naar gekeken. Het gebrek aan rationaliteit is immers bijna stuitend. Het lijkt wel een omgekeerd evenredig verband: hoe meer kennis en wetenschap er gepresenteerd wordt, hoe aantrekkelijker het is om in complotten te geloven. En hoe meer er verteld wordt over verschillen binnen subgroepen in de samenleving (gelovigen, ongevaccineerden), hoe hardnekkiger het stereotype met bijbehorende negatieve lading uitgevent wordt. Mensen willen en kunnen blijkbaar niet louter rationeel handelen of oordelen.

Ratio en intuïtie, verstand en gevoel zijn nauw met elkaar verbonden. Beide menselijke functies zijn noodzakelijk om ons te verhouden tot onszelf en tot de wereld om ons heen. Beide functies vertellen ons ook iets over die wereld

wat anders onervaren blijft. Emoties waarschuwen ons voor gevaar, voeden onze verbinding met anderen, dragen ons ook door moeilijke tijden. Emoties zijn rationeel op hun eigen wijze: angst ontstaat gewoonlijk als er echt gevaar dreigt, blijdschap groeit als we iets bereikt hebben, schaamte is verbonden met iets wat we niet willen of mogen, en hoop is meestal gestoeld op iets wat we eerder geleerd hebben. Emoties hebben dus een sterke cognitieve kant; ze bevatten kennis over de werkelijkheid. Emoties zonder rationele grond ervaren we als ongepast of overdreven, in sommige gevallen zelfs als pathologisch. De ratio op haar beurt is ook geen geïsoleerde functie. Rationele afwegingen worden gevoed door emoties en intuïtie. Als die niet met elkaar in evenwicht zijn, verliest de ratio haar overtuigingskracht. We kennen allemaal de voorbeelden waarvan we zeggen: het klopt wel, maar het deugt niet. Puur rationeel is iets dan geoorloofd, maar onze intuïtie waarschuwt.

Mensen functioneren in het algemeen het best als hun cognitieve, hun affectieve en hun gedragsmatige kant met elkaar corresponderen en in evenwicht zijn. Te grote nadruk op rationele argumenten in politiek en samenleving werkt in de hand dat mensen elders puur vanuit hun emoties gaan redeneren in karikaturen en irrationele tegenstellingen. Als we dat niet willen moeten we zelf ook op zoek naar de balans tussen ratio en intuïtie.